

LLIR ENTRE CARDS

«La generació del 1930
i el seu temps»

luis aguiló • manuel aznar

ricard blasco • josep giner • josep iborra

j. pérez moragón • vicent pitarch • vicent simbor

LLIR ENTRE CARDS

Revista de Literatura de la Facultat de Filologia de València, nº 4.

Consell de Redacció:

Miquel Alberola
Alexandre Bataller
Vicent Borràs
Isaïes Minetto

Col·laboradors:

Lluís Aguiló Lúcia
Manuel Aznar Soler
Ricard Blasco
Josep Giner
Josep Iborra
Francesc Pérez Moragon
Vicent Pitarch
Vicent Simbor

Portada, il·lustracions, disseny i maquetació:

Joan Ramos

Coordinació, introducció, entrevistes i bibliografia general:

Miquel Alberola
Alexandre Bataller

Procedència de les fotos:

Adolf Pizcueta, Enric Soler i Godes, Lluís Guarner, EL TEMPS
i fills de Martí Vidal Corella.

Edita:

ASSOCIACIÓ CULTURAL DE FILOLOGIA

DEPOSITO LEGAL: V-200-1985

I.S.B.N.: 84-370-0257-5

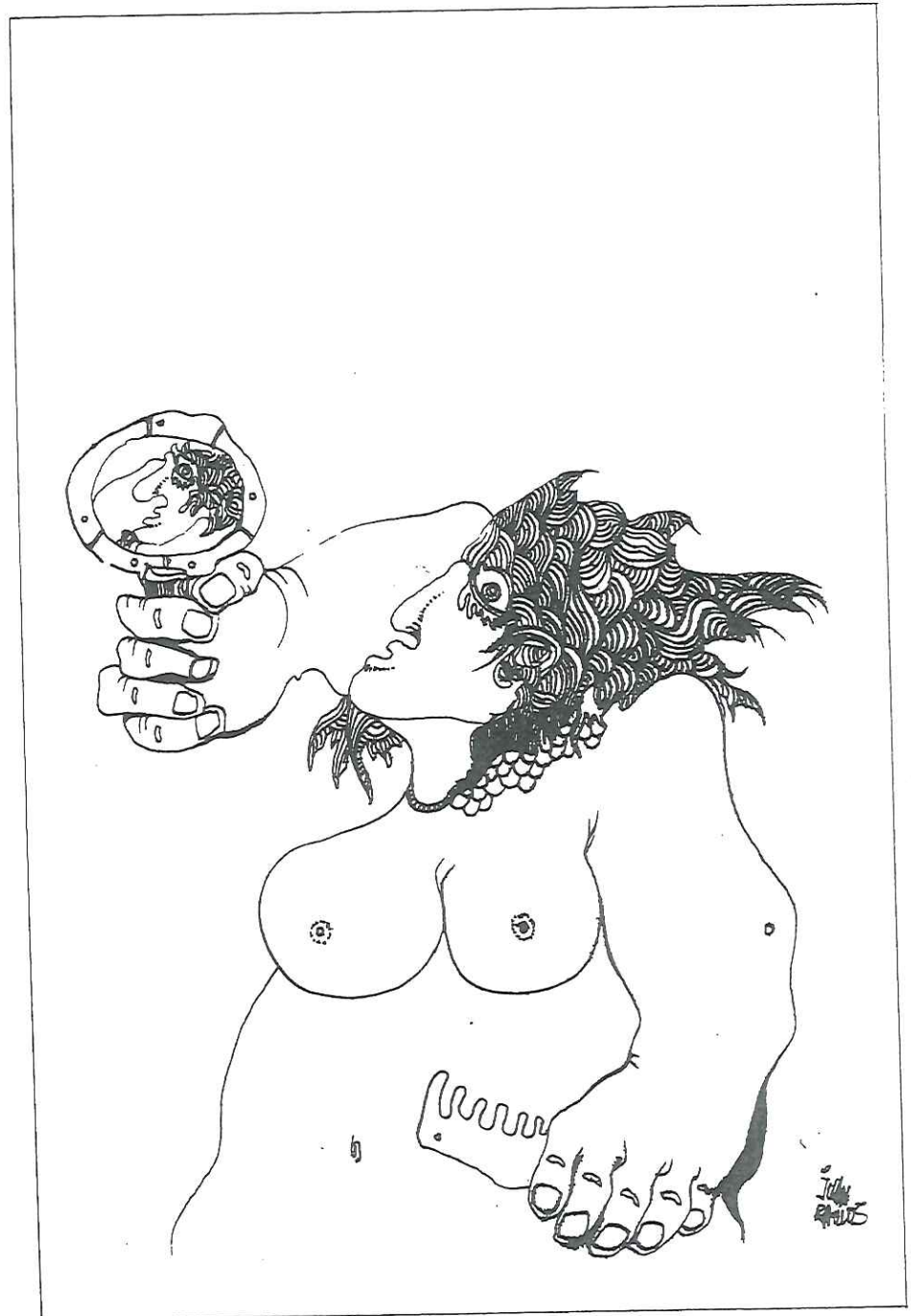
SERVEI DE PUBLICACIONS

INDEX

Introducció	9
• L'obra poètica de la generació de 1930. (V. SIMBOR)	12
• El context socio-polític del País Valencià durant la segona república. (L. AGUILÓ)	42
• Redreçament i ruptura al País Valencià (1927-1939). (M. AZNAR)	56
• Les primeres passes de la «generació de 1930». Un debat sobre el teatre valencià al temps de la guerra europea. (R. BLASCO)	98
• Les normes ortogràfiques de 1932: — El procés de normativització. (V. PITARCH)	131
— El procés de la normalització de l'ortografia. (J. GINER)	141
— La consolidació de la normativització. (F. PÉREZ MORAGÓN)	147
Entitats i personalitats signants de les normes de Castelló	153
• Nostra Novel·la. (J. IBORRA)	154
Una conversa amb Lluís Guarner, Adolf Pizcueta, Àngel Sánchez Gozalbo, Enric Soler i Godes i Enric Valor	170
Bibliografia	189
Documenta	193

UNA CONVERSA AMB
LLUÍS GUARNER, ADOLF PIZCUETA
ÀNGEL SÀNCHEZ GOZALBO,
ENRIC SOLER I GODES, I ENRIC VALOR

MIQUEL ALBEROLA
ALEXANDRE BATALLER

Aquest treball és el recull d'una sèrie d'entrevistes efectuades durant els mesos de gener, febrer i març de 1984 entre València i Castelló. Naix de la necessitat de completar aquest estudi global de la Generació de 1930 amb una visió de l'època que partescia directament dels qui foren protagonistes d'aquell temps d'entusiasme valencianista, i que palesaren amb evidència els esdeveniments més importants que es succeïren. Amb les seues opinions de primera mà podrem arrodonir certs aspectes que han pogut escapar la ploma dels nostres col·laboradors.

Aquests cinc personatges són, per ordre alfabètic i en breu ressenya biogràfica, els següents:

Lluís Guamer i Pérez, nat a València l'any 1902. És escriptor i antic catedràtic de llengua i literatura espanyoles. Ha estat estudiós de molts autors, entre ells Gregori Maians, Vicent Wenceslau Querol, Teodor Llorente, Verdaguer, Verlaine, V. Hugo, Baudelaire, Musset. És autor d'una versió en vers del *Poema de Mio Cid*. Com autor de poesia: *Cançons de terra i de mar* (1936) i *Recança de tardor* (1949). Com autor de novel·la: *Taronja a 51º latitud Nord* (1930) i *Baix la lluna de Nisan* (1931). A més és autor de "València, tierra y alma de un país" (1974) i de l'*Obra Completa de Teodor Llorente* (1983).

Adolf Pizcueta i Alfonso, nat a València l'any 1901. Conegut com escriptor i polític valencianista. Col·laborà en *La Correspondencia de Valencia*, *El Crit de la muntanya*, *El Camí*. Formà part en 1923 del grup redactor de la segona època de *Pàtria Nova*, fundà *Taula de Lletres Valencianes* en 1927 de la qual fou director, participà en la creació de l'editorial L'Estel en 1928. Impulsà diverses iniciatives artístico-literàries com "Nostra Novel·la", el "Cau d'Art", la Sala Blava. Fou secretari de Proa, entitat promotora de nombroses facetes culturals del P. V. En 1960 promogué la segona època de l'editorial L'Estel. Ara forma part de diverses juntes directives de societats i entitats culturals.

Angel Sánchez Gozalbo, nat a Castelló de la Plana l'any 1894. És escriptor i soci fundador de la Societat Castellonenca de Cultura. Ha col·laborat en *El Cuento del Du-*

menche, Arte y letras, Revista de Castellón, El Camí, El Crit de la Muntanya. Com a narrador ha publicat *Llauradoret* (1914), *Bolanger de dimonis* (1931). Assaigs publicats: *Pintors del Maestrat, contribució a la història de la pintura valenciana quatrecentista* (1932), *Bernat Serra, pintor de Tortosa i Morella* (1935), *Els Vicià i la nostra literatura* (1963), etc.

Enric Soler i Godes, nat a Castelló de la Plana l'any 1903. Mestre nacional jubilat, escriptor i periodista. Ha publicat poesia, *I el cel és blau* (1933), *Bestioles* (1952) i *Cançons d'ahir i de demà* (1964). En prosa ha publicat *Jaume I en el sisè centenari del seu traspàs, Josep Bernat i Baldoví* (1965), *Crònica del I Congrés d'Història del País Valencià, Valencians a Mèxic* (1953), *Calendari taller, València fa cent anys 1855-56*. Fou col·laborador de *La Publicitat*, de Barcelona i del setmanari *Mirador*, a més de fer-ho en *Las Provincias* i *Levante*. Durant tota l'època franquista acturà de corresponsal de les revistes catalanes a l'exili: *La Nostra Revista, Port Blau*, i *Xaloc* de Mèxic; *Germanor* de l'Argentina; *Tramuntana* de Perpinyà i *Nostra Revista* de Montpeller.

Enric Valor i Vives, nat a Castalla l'any 1911. Escriptor, lingüista i professor mercantil. Deixeble de Carles Salvador, Josep Giner i Manuel Sanchis Guarner. Ha col·laborat en les revistes *El tio Cuc* i *El Luchador* d'Alacant, i *El Camí, el País Valencià* i *La República de les Lletres* de València. Ha publicat diversos articles sobre temes de lingüística catalana i en aquest sentit té publicats diversos llibres: *Curso de lengua valenciana* (1966), *Millorem el llenguatge* (1971), *La flexió verbal* (1983), *Temes de correcció lingüística* (1983). Com narrador: *Rondalles valencianes* (1950-51-58), *Narracions de la Foia de Castalla* (1953), *L'ambició d'Aleix* (1960), *Meravelles i picardies* (1964), *Sense la terra promesa*. L'any 1975-76 inicia la publicació de les seues obres completes.

A tots cinc estem molt agraïts per la consideració que ens mostraren i l'ajut que ens oferiren. Igualment agraïm la col·laboració de Carme Narbon que ens ha acompanyat en tots aquests quefers periodístics.

Heus ací els resultats:

1) Hi havia aleshores consciència de generació o, pel contrari, això ha estat un invent posterior?

LLUÍS GUARNER:

Sí, clar: "L'Estel" marca la data. Aleshores es va publicar una antologia de poetes de l'any 30 en l'editorial l'Estel, auspiciada per Almela i Vives. Els poetes seleccionats havíem de posar unes notes autobiogràfiques i unes opinions sobre la poesia valenciana, però quan jo ho vaig enviar ja havia eixit el llibre, per això no vaig poder estar-hi publicat.

ADOLF PIZCUETA:

Sí, perquè hi havia elements molt importants en el valencianisme. Allò fon una *revifalla* conseqüència, supose jo, del que passava al Moviment Català, els quals anaven cap a la consecució d'una autonomia, mínima o màxima, que finalment obteniren. A reflex del que passava a Catalunya es va crear ací el Moviment Valencianista amb persones de prou notorietat i importància com Ignasi Villalonga, Joaquim Reig, Ferrandis

Luna, Cebrián Ibor, etc. Era un grup important que controlava *La Correspondencia Valenciana*, periòdic on predominava l'element dretà i que publicava articles en valencià i castellà. L'any 20 a més de *La Correspondencia de Valencia* l'Editorial Valenciana havia iniciat una sèrie de publicacions amb llibres de Puig Espert, Caballero Muñoz, etc..., a més d'una Gramàtica Valenciana. Tot això desaparegué amb la Dictadura de Primo de Rivera i no es va recuperar fins arribar la República. Quasi tots els joves de l'època ens separàrem, naturalment, de la Unió Valencianista i férem un partit d'esquerra i republicà: l'Agrupació Valencianista Republicana, que anà a unes eleccions municipals i tragué dos concejals: Soto i Enric Duran (aquest darrer es féu autonomista, del partit de Blasco, i ens deixà). Per la banda de les dretes (la Dreta Regional Valencianista) hi havia un concejal valencianista, Joaquim Reig. Aquests formaven a l'Ajuntament una minoria que parlava sempre valencià i feia els seus escrits sempre en valencià: aconseguírem que fins els bans es feren sempre en valencià.

La G. del 30 érem, per tant, els procedents de la joventut, noms com Tomàs Martí, Almela i Vives, Carles Salvador i una porció d'elements de la joventut d'aleshores, que avui o han desaparegut o són uns carcamals com jo.

ÀNGEL SÀNCHEZ GOZALBO:

No, ací el que ens unia era el conreu de la llengua que havíem tingut a la llar, la llengua que parlava el poble.

ENRIC SOLER I GODES:

Hi havia consciència; érem un grup afí. En 1930, l'editorial l'Estel publicava el primer llibre amb tots els poetes, i Adolf Pizcueta ja preparava "La poesia valenciana" per a 1936.

ENRIC VALOR:

La "generació del 30" sembla que fou batejada així per Joan Fuster. Sanchis Guarner els incloïa entre els avantguardistes. Des d'Alacant, on jo vivia llavors, no es podia percebre si entre ells hi havia o no consciència generacional, per les poques relacions existents. Supose que si no consciència generacional, sí que hi havia consciència de grup. Jo mateix, en alguns esparsos viatges a València uns pocs anys més tard, vaig poder adonar-me'n.

2) Fou un moviment compacte, que englobà poesia, teatre, narrativa, pintura, escultura, cinema, etc.?

Ll. G.: Hi havia un poc de moviment. S'inaugurà "La Sala Blava", que estava al principi del carrer Salvà, i allí anaven *Tohuets* —Thous Llorenç—, Almela i Pizcueta... Les exposicions que jo recorde eren de pintors que no tenien res a veure amb València.

No era massa compacte el moviment, començava a germinar.

A. P.: Sí, a diferència del que passava els anys 20, hi havia de tot: la gent jove era estudiant, hi havia poetes, escriptors, músics, pintors, professors, industrials, banquers, etc... Cadascú tenia una professió com és natural.

A. S.: No, el que hi havia ací era una cosa que començava a germinar: el grup de Porcar i tot això. Ací es llegien els versos de Teodor Llorente, i després tots els invents de Ferrandis Aguiló, Partagàs, etc., però lamentablement allò més que més es venia era *La Traca*.

E. S.: Sí, hi havia de tot: el comedïgraf Faust Hernández Casajuana; el pintor i dibuixant Urios; Dubon, que il·lustrava els *Episodios Nacionales* de Pérez Galdós, a *El Mercantil Valenciano*; els escultors Octavi Vicent, Ortín Benedito i Ramon Andrés Cabrelles; el gravador Fabregat; el pintor i cartellista Josep Renau; ... Tots els artistes eren valencianistes.

E. V.: La meua impressió és que el teatre que es representava i el que s'escrivia, en general, amb el seu llenguatge dialectal i fins i tot *patoisant*, poc tenia a veure amb els homes de la generació del 30, que maldaven per la superació de la Renaixença i la dignificació i normalització definitives de l'idioma. Cal exceptuar-ne els bons escriptors que van fer belles incursions en el teatre, com Thous Orts, F. Melià, Casajuana, Almela i Vives i altres.

Per tant, d'una manera parcial, pot dir-se que el moviment era relativament compacte, dins la seua modèstia, amb fort impuls en la poesia, menys en la narrativa, interessant en pintura i potser en escultura, i fluixíssim en cinema.

3) Quins són, al seu parer, els trets definitoris de la G/30?

Ll. G.: El Modernisme, en realitat allò estava immers en el Modernisme i el Rubendarisme. Això on es reflecteix bé és a *La República de les Lletres*.

A. P.: La defensa del valencianisme i la lluita per la normalització cultural i lingüística. Comptàvem per això amb les revistes *Taula de Lletres Valencianes*, *El Camí*, i *La República de les Lletres*.

A. S.: El principal, la defensa de la llengua escrita, perquè parlar l'hem parlada sempre.

E. S.: L'afinitat de cara a les lletres valencianes.

E. V.: Queden expressats en les dues respostes anteriors. Cal dir, tanmateix, que la manera de dur a terme els seus propòsits i els de la creació d'una literatura normal difereix bastant del que s'havia fet fins aleshores.

Tot açò arribava com un eco esmorteït als qui començàvem a treballar per la llengua i la política nacionalista a Alacant.

4) Hi havia unes tertúlies entre els membres de l'anomenada G/30, uns llocs de reunió? La Sala Blava, per exemple, aglutinà els valencianistes o només una mínima part?

Ll. G.: Almenys els més importants sí que freqüentaven la Sala Blava. A banda hi havia una penya al "Lyon de Oro", una altra a "El Siglo" en la plaça de la Reina: allí

vingué "La Barraca" de Federico Garcia Lorca. També hi havia el "Café l'Havana" al carrer de les Granotes, on fèrem un sopar per les meues traduccions de Mossén Cinto.

A. P.: Es feien unes tertúlies diàries a la Sala Blava, on com he dit abans s'aplegaven poetes, pintors, músics, etc. Després, al mateix domicili, es creà Acció d'Art, sala per a exposicions, tertúlies i concerts, i que era l'avantguarda del moviment artístic i literari de València.

A. S.: A Castelló ens reuníem a la Societat. Quan estudiava a València ens reuníem a casa de Martínez Aloy, que era un *volterià*, un "solteró" ple de bullits. Era el temps en què Francesc Almarche era president de Lo Rat-Penat, on hi havia unes tertúlies els divendres, em sembla que era. Així vaig prendre contacte amb tota aquesta gent.

E. S.: Sí, hi havia el Centre d'Actuació Valencianista, que era al carrer Marqués de Sotelo, davant l'Estació del Nord; el Cercle de Belles Arts, al carrer de la Pau; La Sala Blava, prop de la plaça de la Universitat; el "Café l'Havana", al carrer de les Granotes, que era dels gendres de Ramon Andrés Cabrelles...

E. V.: Pel meu allunyament, no vaig tenir avinentesa de conèixer aquelles tertúlies. Traslladat a la darrerria de 1934 a València, vaig concórrer a reunions en el Centre d'Actuació Valencianista, amb els qui feien el setmanari *El País Valencià*, i *El Camí*, i vaig acudir a les tertúlies de Proa, però no recorde res de la Sala Blava.

5) La disputa avantguardista significà una divisió i enfrontament en dos bàndols dels membres de la G/30?

Ll. G.: Una nit acabaren a botellades *Tohuets* i Carles Salvador... Després acabaren tots essent avantguardistes.

A. P.: No, allò fon una cosa que discutírem, però sense arribar mai a cap enfrontament ni separació. No va ser res.

A. S.: No, ací no hi havia disputa perquè no hi havia interlocutors: els únics debats que es propiciaren foren entorn l'arqueologia.

E. S.: No mai! Tots érem molt tolerants. Els més avantguardistes eren Salvador Verdguer, Thous Llorenç i Carles Salvador.

A nivell pictòric, potser sí que va haver una forta disputa entre el Cercle de Belles Arts i La Sala Blava, però fou una cosa generacional: els artistes de La Sala eren més joves que els del Cercle.

E. V.: Ja estant ací a València, segons em semblava pels meus contactes, Carles Salvador, amb la seua forta personalitat i la seua assumptió vehement de l'avantguardisme, provocà fortes polèmiques amb els populistes i amb altres com Miquel Duran, que fou el seu principal opositor tot i que coincidia amb Salvador en els objectius finals. El cas és que jo vaig arribar a tractar-los tots dos, ben amicalment, i també a Almela, etc., i mai

no vaig veure entre ells enfrontaments tan radicals i furiosos com els que hem presentat en altres protagonistes en els darrers anys.

5) Quin abast real tenia, sobre quanta gent exercia aleshores una influència la G/30?

Ll. G.: Tot quedava en el grup. La societat estava dominada pels blasquistes, que estaven en contra del valencianisme perquè tenia alguna cosa de religiós. Tot i això, els capítols d'ambdós bàndols eren amics: en l'Epistolari de Teodor Llorente hi ha correpondència de Blasco Ibáñez demanant-li que li faça alguna publicació.

A. P.: Eixa és una cosa que no es pot medir, per tant no podria precisar-ho.

A. S.: La influència era escassa. Tanmateix, les publicacions de la Societat Castellonenca de Cultura tenien un públic que anava dels menestrals als polítics. Pensa que érem més coneguts fora que ací a Castelló on no ens donaven massa importància i érem coneguts amb el nom de *grup dels sabuts*.

E. S.: Mínima.

E. V.: La influència de la G/30 trobe que fou molt gran i formativa per als qui els seguïem en edat i volíem un fort reviscolament per al nostre país.

7) Les seues activitats arribaren a tot el PV o tenien el seu cercle d'influència limitat a l'àmbit urbà de València i Castelló?

Ll. G.: A València només. A Castelló es limitava a un àmbit molt reduït.

A. P.: Arribàvem a València i a Castelló. Alacant, en canvi, sempre ha quedat una mica a part. No per nosaltres, sinó per ells que mai no s'han volgut integrar. Cal exceptuar Alcoi que sempre ha seguit les tendències i manifestacions valencianes, i alguna altra ciutat d'allò que anomenem província d'Alacant. La ciutat d'Alacant sempre ha estat refractària a tot el valencianisme: eren esquerrans, però esquerrans espanyolistes. Ara és quan s'ha refet la unitat del País Valencià.

A. S.: Arribàvem a València, a més teníem tota una nòmina de subscriptors i col·laboradors que arribava fins i tot a Alcoi.

E. S.: No eixíem de València i Castelló. Màxim, arribàvem a Alcoi.

E. V.: Ja he dit que a Alacant arribava tot açò molt desdibuixat, però arribà a provocar un gran interès i a estimular-nos a la formació de l'Agrupació Regionalista Alacantina, la qual, malgrat la moderació del nom, treballava ja pel nacionalisme.

8) Escriure en català era una actitud nacionalista conscient o una simple elecció estètica?

Ll. G.: No, no, no! Era una posició nacionalista: sabíem i volíem escriure en un català correcte.

A. P.: Conscient, perfectament conscient. Una lectura dels periòdics que he esmentat demostra el caràcter valencianista i inclús extremista de la cosa valenciana.

A. S.: Una actitud nacionalista, naturalment, amb l'ideari de la qual estàvem tots nosaltres identificats.

E. S.: Hi havia de tot: Carles Salvador, Adolf Pizcueta, Miquel Duran, Navarro Borràs, els tres germans Martínez Ferrando i jo sí que teníem consciència; els altres passaven.

E. V.: Crec que era clarament una actitud nacionalista, almenys entre els qui feien una obra apreciable de proselitisme i entre els estudiosos i literats.

9) La carència d'unes normes ortogràfiques unitàries, abans del 32, restringia l'expressivitat del grup o aquesta anarquia, contràriament, augmentà el nombre de creadors, ja que una normativa podia suposar un entrebanc en una societat valenciana analfabeta?

Ll. G.: Les possibilitats quedaven molt restringides perquè en la llengua dels llauradors no es podia fer literatura.

A. P.: La gent de lletres, la que tenia una mica de cultura i llegia llibres, escrivia aproximadament en la mateixa ortografia, inspirada, naturalment, en el que passava a Barcelona, car tots els valencianistes de la meua època érem catalanistes i llegíem la literatura catalana.

Hi havia, emperò, una quantitat de gent que utilitzava el català d'una manera anecdòtica, per a llibrets de falla i coses semblants, i que feia vertaders disbarats en l'ortografia, una ortografia totalment castellanitzada. Aleshores, nosaltres, des de *Taula de Lletres Valencianes*, plantejàrem la conveniència d'un acord per tal d'escriure tots en la mateixa ortografia, perquè no hi havia una Acadèmia, ni hi havia res. La possibilitat d'una Acadèmia ja s'havia suscitat l'any 1915, però Llorente, conscient de la unitat de la llengua, no veí la necessitat de crear divisions als seu si. Nosaltres veiérem que era la manera d'unificar criteris sense dir-ho. Arran d'allò vingué Pompeu Fabra i em digué que no férem res de tot això perquè era un disbarat: podíem escriure com vulguérem perquè ja arribaria un moment que s'unificaria tot i no hi hauria més problemes.

Després vingué la República i tornà a suscitar-se el tema. Si l'acord naixia de València no tindriem la unanimitat necessària per Alacant i per tot el País Valencià; aleshores ho plantejàrem des de Castelló: la Societat Castellonenca de Cultura era l'entitat adequada per a promoure la unificació de les Normes a València. Lluís Revest, fill del de l'esmentada Societat, va ser qui acceptà fer les Normes. Portades als elements més significa-

tius d'aquella època, des del Pare Fullana a institucions com Lo Rat Penat, etc., foren signades per tots.

A. S.: L'ortografia és una cosa convinguda, i com nosaltres no volíem que ací prosperara eixe embolic que hi havia a Catalunya fins arribar a Pompeu Fabra, ja abans de l'acord del trenta-dos havíem acceptat les normes de l'Institut d'Estudis Catalans.

E. S.: Restringia la producció seriosa i, contràriament, augmentava la creació de la subliteratura com *La Traca*, els *Miracles de St. Vicent...* La unificació ortogràfica animà molta gent, i l'element popular, influenciat pel sector més culte, acabà acceptant les Normes. Així, els llibrets de falla i els *miracles* acabaren per usar la Normativa fabriana.

E. V.: És evident que va ocórrer tot el contrari. La fixació de l'ortografia, juntament amb normes morfològiques divulgades per Carles Salvador especialment, va estimular la creació. Cal dir que l'ortografia, entre els bons escriptors que llegien els models catalans, abans del 32 ja estava quasi aconseguida i practicada.

10) Quin fou el paper de la G/30 en l'acord ortogràfic de Castelló?

Ll. G.: Quan es van signar jo era a Barcelona i no vaig poder signar-les. Jo ho veig com la culminació d'un procés que s'inicia amb la Gramàtica de Lluís Revest i que es consolida amb la signatura de les Normes.

A. P.: Suggestir la necessitat de fer un acord, un mutu consentiment que es va aconseguir, que vam acceptar tots, institucions i individus, i que ha seguit fins ara, on hi ha gent que vol rebentar no les Normes sinó la llengua.

A. S.: Sobretot buscar el mitjà perquè es mantingués viu l'amor a la llengua.

E. S.: El de consolidar les Normes. A Castelló ja s'usaven les normes de Fabra des del 1922, al butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura.

E. V.: Decisiva.

11) Quin era el grau de castellanització de la societat valenciana de la seua època?

Ll. G.: Molt gran! Només parlaven en valencià els granerers, la gent fina no el parlava.

A. P.: Enorme, ací a València enorme. La ciutat de València estava molt castellanitzada, però ara ho està més que abans. A pesar que a ma casa es parlava castellà, el valencià el vaig aprendre al carrer.

Castelló ha conservat més la llengua, la majoria dels castellonencs parla valencià a casa, això degut al seu caràcter agrícola i per haver sofert menys immigració que ací a València.

A. S.: A Castelló, molt baix: es parlava quasi exclusivament el valencià i continua parlant-se. Després de la guerra hi ha hagut una forta vinguda de gent castellana, però aquest problema no el tenim sols ací, a Barcelona és especialment greu.

E. S.: A Castelló, nul; a València, considerable.

E. V.: La llengua s'aguantava bastant pura i rica per tot el País Valencià, fins i tot en la zona central. Vora València mateixa, jo vaig poder fer un bon treball d'arregla de materials lèxics que vaig subministrar a Joan Coromines i que ell recull i analitza en el seu Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana, en curs de publicació.

12) A l'hora de fer literatura, quines influències ponderaven més, les castellaneres o les catalanes?

Ll. G.: Personalment, les catalanes.

A. P.: Ací en el valencianisme, les catalanes. Inclús en els elements que avui estan enfront de tot açò com són Casp i tots aquests, tots han estat catalanistes. Tots érem catalanistes, jo en sóc tan sols un exemple.

A. S.: Les catalanes.

E. S.: Personalment, les catalanes: Salvat-Papasseit, Guerau de Liost, J. Ma de Sagarra, Vinyoli, Josep Carner..., principalment; també, Prudenci Bertrana, Jacint Verdaguer, Narcís Oller..., gent d'aquella època. La Castellonenca de Cultura, perquè vegeu la influència que exercia Catalunya, publicava l'any 1919 un llibre de Mossén García de Girona, titolat "*Seïdia*", que era la història del País Valencià en vers, una epopeia a la manera de Verdaguer.

E. V.: En la G/30, molt més les catalanes. Recordem, com a exemple, Carles Salvador entusiasmat per l'obra de Joan Salvat-Papasseit.

13) Creu que el redreçament cultural anava lligat al polític?

Ll. G.: Sí. Als anys 30 és la primera vegada que es dona aquesta unió. És quan la joventut se n'ix de Lo Rat-Penat, l'època de Miquel Duran i Tortajada.

A. P.: Sí, inexcusablement.

A. S.: Clar, no hi havia més remei.

E. S.: Sí, la gent d'esquerres i liberal, sí.

E. V.: Sí. La cultura també era ja una forma com una altra, o millor que moltes altres, de fer política nacionalista.

14) Quins considera els seus mestres, immediats i anteriors, en el valencianisme cultural i polític?

Ll. G.: En la meua època d'estudiant intern als jesuïtes —érem gent benestant dels pobles i parlàvem valencià— teníem prohibit parlar una altra llengua que no fóra el castellà, però hi havia un capellà català, el pare Seró, que tenia certes vel·leïtats retòriques i em va recomanar la lectura de *L'Atlàntida* de Verdager. Però va ser amb la lectura d'*Idil·lis i cants místics* del mateix autor quan vaig connectar amb tot aquest món.

El valencianisme polític no m'interessava gens aleshores.

A. P.: Aquests foren indubtablement els llibres catalans. La meua formació ideològica la vaig adquirir per mitjà de les lectures. Després vaig conèixer molta gent. Així per exemple, Casacuberta que fou director de "Nostres Clàssics", o el director de la Fundació Bernat Metge, amb qui també tenia gran amistat. Políticament em vaig formar llegint els discursos de Cambó, amb els quals jo estava d'acord.

A. S.: Realment no m'explique massa coses que he fet. A nivell polític els elements de La Lliga. A nivell cultural em vaig formar amb llibres catalans, a l'estudi de la llengua em vaig iniciar amb una Gramàtica de Marvà i el Diccionari Ortogràfic de Pompeu Fabra.

E. S.: Immediats: Carles Salvador i Àngel Sánchez Gozalbo. Anteriors: Gaetà Huguet i Tomàs Martí.

Jo, el valencianisme el duc des del meu naixement: les meues primeres col·laboracions periòdiques a l'*Heraldo de Castellón* i a *La Provincia Nueva* ja eren en valencià, i, ocasionalment, caigueren a les mans de Carles Salvador, el qual, com que la Conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya li havia demanat el nom d'algun mestre per a becar-lo a l'Escola d'Estiu de Barcelona l'any 32, m'escrigué oferint-me-la, tot i que no em coneixia personalment.

A l'Escola d'Estiu vaig ser alumne de Cel·lestí Freinet i vaig adoptar la tècnica que ell havia creat per a l'escola: els meus alumnes confeccionaven una revista, *Sembra*, que intercanviàvem amb les d'altres escoles. Fins i tot arribaren a fer-se el llibre de lectura, els meus alumnes.

Així començà la meua amistat amb Carles Salvador, del qual vaig ser la mà dreta en totes les seues activitats fins la seua mort.

E. V.: El meu pare, que com tots els seus coetanis il·lustrats de Castalla, estimava d'una manera natural i profunda la nostra llengua i tenia clara consciència de la nostra comunitat lingüística amb el Principat i les Illes, és clar que fou qui primer va influir i d'una manera decisiva en la meua formació nacionalista. La meua mare, així mateix, hi va contribuir transmetent-me un llenguatge noble i d'una gran riquesa. De Carles Salvador vaig aprendre moltes coses i vaig seguir molts dels seus consells. L'amistat i relació constant amb Sanchis Guarnier em va ser de gran ajuda per a la meua formació gramatical. I qui s'ocupà durant els primers anys de la postguerra amb constància de professor d'iniciar-me en la lingüística catalana, fou l'eminent filòleg Josep Giner i Marco. De nacionalisme parlava àmpliament amb Salvador i amb Sanchis, i també amb Duran

i Tortajada, els germans Martínez Ferrando, Tarín, els Castanyer, etc. Per bé que jo ja venia d'Alacant amb un bon bagatge d'idees clares sobre el tema, on la generació anterior a la meua ens les transmetia.

15) Quines eren les relacions amb el valencianisme, diguem-ne "institucionalitzat" de Lo Rat-Penat?

Ll. G.: Com ara.

A. P.: Per a nosaltres era una cosa passada de moda, antiquada, sense cap eficàcia ni interès. La major part dels valencianistes no érem ratpenatistes.

A. S.: Allò era lamentable. Tenien un concepte prou diferent del nostre respecte al valencianisme.

E. S.: Lo Rat Penat era una societat incolora, inodora i insípida: no pintava res. Les relacions eren accidentals, allò no tenia ni pes ni personalitat. Únicament durant l'època de Teodor Llorente, per la seua personalitat i la seua amistat amb els escriptors de Catalunya i Provença féu que l'entitat s'expandira enllà de l'Ebre. Fou quan Wenceslau Querol anà a Barcelona a fer de mantenidor dels jocs florals, i quan Víctor Balaguer vingué ací amb la mateixa finalitat.

E. V.: No gaire bones, puix que la G/30 combatia el jocfloralisme, el llorentinisme i el "regionalismo bien entendido".

16) Quin creu que era el líder de la Generació, tant a nivell literari com a nivell polític?

Ll. G.: No hi havia líders. Tots érem prou mediocres. A nivell polític: Joaquim Reig, segurament.

A. P.: A nivell polític destacaren més els de dreta que els d'esquerra. Els d'esquerra no tenien l'altura d'aquells.

A nivell literari han destacat molt Almela i Vives, i un dels germans Martínez Ferrando, Ernest, que sobreixí en el pla literari i històric, però era totalment apolític, sense deixar mai, això sí, d'afermar la llengua.

A. S.: No hi havia líders, perquè el nostre era un treball callat. Ultimament s'ha exagerat massa la figura de Carles Salvador —a qui personalment jo he volgut moltíssim— en aquest sentit, però ell no era més que un gramàtic un tant intoxicat per elements avantguardistes.

E. S.: Com a polític, Joaquim Reig; literari, no n'hi havia.

E. V.: És difícil d'escatir. És clar que Carles Salvador, tan feiner i lluitador i tan prolífic escriptor, influïa moltíssim.

17) Notaren un canvi favorable a la seua tasca per part de les autoritats i institucions republicanes?

Ll. G.: Sí, hi hagué una conselleria que recolzà prou el moviment, i Carles Salvador va actuar molt. L'Ajuntament també féu moltes coses.

A. P.: Sí, va haver un canvi. Però no oblidem que València estava dominada políticament pels blasquistes, i que el blasquisme ha estat antinacionalista i antivalencianista. Inclús en la República en què estaven dirigits primer per Azzati —que era més obert a pesar de tot que Sigfrido Blasco, que, pobret, no sabia de què anava—, el qual personalment ens tractava bé, però no s'atrevia en canvi a contradir l'ideari del seu partit.

El canvi anava des de publicar els bans de l'Ajuntament en valencià a no alarmar-se quan parlàvem en valencià, cosa que ara caldria demanar permís.

A. S.: Ací han estat tolerants tant els uns com els altres. No hem tingut mai problemes amb les autoritats foren del signe que foren. Ací sempre ens hem conegut i sabíem com pensàvem tots.

E. S.: Sí, clar. L'Ajuntament patrocinava una setmana cultural que organitzava el Centre d'Actuació Valencianista durant la Fira de Juliol, de 1932 al 34 aproximadament, i després publicava un volum amb el balanç dels actes i un retrat amb les caricatures dels personatges principals.

E. V.: Sí, però no gens important. Els partits espanyols seguien com sempre.

18) Quina fou la postura davant la Guerra Civil?

Ll. G.: Naturalment en contra del feixisme. La Generació es dividí en faccions de republicans d'esquerra, de més esquerra...

A. P.: Contraria, naturalment.

A. S.: La Guerra fou molt negativa.

E. S.: La Guerra dividí la gent en dreta i esquerra. Nosaltres, Max Aub, Ricard Blasco, Carles Salvador, Navarro Borràs, Almela i Vives, Miquel Duran, Thous Llorenç i jo, formàrem la rama valencianista de l'Associació d'Intel·lectuals Antifeixistes. En aquella època Ricard Blasco fundà i dirigí la col·lecció *L'Espiga*, que publicà: l'*Elogi de la vagància* de Carles Salvador i *Elegia a un mot* de Ricard Blasco, i un original de Navarro Borràs que quedà en màquina.

E. V.: Jo vaig estar fora, mobilitzat, quasi tota la guerra, però he sabut posteriorment que s'hi va seguir treballant, en especial per part de l'infatigable Carles Salvador i altres companys. Però molta gent va fallar-hi per raons diverses.

19) El trencament fou absolut amb la victòria feixista? Quina postura adoptaren els membres de la G/30 en la postguerra?

Ll. G.: Jo em trobava a les Valls i vaig perdre els contactes amb València, després me'n vaig anar a Algeciras i més tard a Albacete.

A. P.: Hi hagué de tot, no he recorde bé. Jo no abandoní el valencianisme: en un café —no teníem altre lloc— ens reuníem tots els valencianistes i xarràvem tots els dissabtes o diumenges. Quan hi hagué alguna possibilitat s'aprofità, com fon el cas d'utilitzar Lo Rat-Penat per a l'obra de Carles Salvador que féu cursets de llengua valenciana.

A. S.: No, ben prompte ens vàrem reagrupar i vam continuar la tasca de la Societat dintre unes limitacions òbvies.

E. S.: I tant! A mi em feren dos consells de guerra: per ser secretari del comitè d'UGT-FTE de Castelló i per aplicar la *tècnica Freinet* en l'ensenyança. La Societat Castellonenca de Cultura em va salvar del primer, i pel segon em varen desterrar cinc anys a Santander. Va ser molt dur! Miquel Duran va haver d'anar-se'n de l'Arxiu Municipal de València, abans que l'hi expulsassen, i vivia de la venda dels quadres que el seu sogre —el pintor Fillol— havia pintat. Va morir poc després, passant moltes penúries, i la premsa valenciana, tot i que havia fet una gran tasca cultural —fundador i director dels periòdics *El Diari de Sabadell*, *La Publicitat* de Barcelona, i de les revistes *València Nova* i *La República de les Lletres*— no en va dir res!

Jo vaig ser l'únic que publicà un article sobre la seua mort a *Destino* de Barcelona: exposant-me a les més diverses represàlies per escriure sobre un roig. El mateix va passar amb el dissortat Thous Llorenç.

Respecte a la segona part de la pregunta, quan vaig venir de Santander ja vaig connectar amb Carles Salvador, Ricard Blasco, Pizcueta, Thous Llorenç i altres. Ja més tard ens reuníem a la llibreria de vell d'Almela i Vives, al carrer de les Comèdies, que ara és una sabateria; també ens solíem veure al carrer de la Tapineria, on vivia Ricard Sanmartí Bargas, que era el propietari de *Pensat i Fet*; i quan Carles Salvador fundà els cursos de llengua a Lo Rat-Penat, allí anàvem tots, és aleshores que l'entitat pren una vitalitat que mai no havia tingut. La tasca que jo vaig fer durant tota la postguerra fou la d'actuar de col·laborador i corresponsal de les revistes catalanes a l'exili.

E. V.: De moment, sí; però a poc a poc, exceptuant les defeccions, que foren bastants, es començà amb il·lusió la represa de la tasca, i allò que férem molts va ser preparar-nos més i millor.

20) Quin balanç faria des de la perspectiva actual del treball de la G/30?

Ll. G.: Fou l'embastament d'un projecte.

A. P.: Ara ha canviat tot d'una manera tan notable que allò ho veig molt petit. Ara és molt més ampli, és un moviment de forta base universitària, la qual abans era molt

reduïda. Era un moviment d'iniciació del qual ens queden com testimoni obres com *La llengua dels valencians* de Sanchis Guarner.

A. S.: Vist des d'ara el nostre fou un treball de profetes.

E. S.: Allò va ser l'hortet que ha refermat l'avui.

E. V.: Completament interessant i favorable per a la recuperació idiomàtica i cultural del País Valencià.

21) Quina creu que és l'aportació o les aportacions més importants de la G/30 tant en el camp polític com en el cultural?

Ll. G.: Va ser un pas més. El moviment cultural anava determinat pel polític.

A. P.: Sobretot la dignificació i normalització de la llengua. El camp polític quedà desbaratat amb la guerra i les seues conseqüències, però les coses van fent-se.

A. S.: La principal tasca fou la recuperació arqueològica de la llengua.

E. S.: Ha estat molt important l'aportació de publicacions com *Taula de Lletres Valencianes*, *La República de les Lletres*; els setmanaris *El Camí*, *Acció*, *Germania*, *El País Valencià*... Sense oblidar els llibres de la col·lecció L'Estel que capitanejava Adolf Pizcueta.

A nivell polític, res. El partit blasquista ho ofegava tot. Els nacionalistes lluitàvem contra una incomprensió que encara persisteix.

E. V.: La primera, acabar amb l'anarquia ortogràfica i morfològica (açò darrer, almenys en part) amb les Normes de Castelló i amb quaderns de divulgació morfològica. Després cal considerar el notable avanç que produí en la creació literària, especialment en poesia.

22) Hom pot parlar d'una segona Renaixença?

Ll. G.: Trobe que no. No hi havia prou carn encara. Ara sí.

A. P.: Més que abans és ara quan es pot parlar d'una segona Renaixença, amb elements com Fuster, etc...

A. S.: Pròpiament dita una segona Renaixença s'ha donat durant els darrers anys.

La fatalitat que hem tingut al País Valencià és que quan nosaltres tallàvem l'abadejo en la llengua va desaparèixer la Cort Italiana de Germana de Foix. La Renaixença de València ha patit sempre de no tenir una sola llengua. Catalunya ho va salvar perquè no tenia més que el català.

E. S.: I quan comença la primera? A Catalunya ho tenen clar: amb *L'Oda* d'Arribau en 1833, però ací... Amb *El Mole*? Amb els versos de Vicent Salvà? Quan Villaroya publica els seus versos a *El Fènix*? O quan es funda Lo Rat Penat i Llorente fa les seues primeres publicacions, aplegant-se al seu voltant tots els poetes de l'època?

Jo em decantaria per açò últim. Aleshores podríem pensar que els anys trenta en foren la segona.

E. V.: Indubtablement, sí.

23) Com veu la València dels anys trenta i la València actual?

Ll. G.: Urbanísticament ha canviat molt: s'ha convertit en una gran ciutat, i prou.

A. P.: El panorama actual és molt diferent. La unitat del P. V. s'ha refet, sense molta satisfacció per part d'alguns, especialment d'Alacant, però s'ha refet, ja no hi ha ningú que s'atrevesca a dir que no vol estar en la "Comunidad".

A. S.: Trobe Castelló molt canviat, sobretot en l'aspecte urbanístic. A més s'ha perdut l'aspecte integral de pobles on tots ens coneixíem i saludàvem.

E. S.: Home! En aquella època érem quatre gats i avui en som molts, encara que patim la dissortada indiferència que tant mal ens ha fet, cosa que pareixia inevitable en una ciutat com València.

Jo pense que sempre hi haurà *blaveros* i catalanistes: encara hi ha carlistes després de tants anys! La unió no es produirà mai, penseu en els protestants i els catòlics.

E. V.: Abans, les classes populars de la ciutat parlaven totes valencià; actualment, està molt castellanitzada popularment, però amb grans nuclis de conreadors d'una llengua bastant normalitzada i, encara que tímidament, ensenyada en l'escola, els instituts i la Universitat, per un professorat competent i volenterós.

24) Creu que València exercia el paper de capital del País Valencià?

Ll. G.: No, a més a més no conreava l'esperit de país. Vivia d'esquena a la realitat. El País Valencià estava desmembrat: a Alacant no hi ha hagut mai valencianisme.

A. P.: L'exercia malament aleshores i ara també. No ha tingut mai vocació de capital, però de tota manera era ací on més gent hi havia. A Castelló, encara que menys en nombre, han tingut més persistència, han fet més coses, tenen un butlletí que es publica des de l'any 20 fins ara. Han fet una labor molt notable. A València elements dispersos molts, però políticament València ha estat una negació perquè la influència de Llorente no volent portar el moviment pel camí polític ha resultat fatal.

A. S.: Hauria d'exercir-lo, però ni el va exercir aleshores ni ara tampoc. Vostés són valencians de València, però allò ha estat sempre lamentable. Ho he de dir amb tot el dolor.

E. S.: No, en absolut. A diferència de Barcelona, les falles i les festes han ofegat moltes iniciatives culturals. València no té la categoria de Barcelona: ací falles i res més.

Tornant a una pregunta que m'havíeu formulat abans, a Castelló ocorre un fenomen social que l'emparenta amb Catalunya: el foraster s'integra en la vida i costums, i acaba parlant valencià. A València el fenomen s'inverteix: la burgesia i l'aristocràcia reneguen de la llengua i s'integren al castellà de la gent forastera. Podríem dir que Catalunya arriba fins Almenara.

E. V.: Llavors estava molt tancada en si mateixa, però ja hi havia grups que volien conèixer el seu país.

25) Com veu la situació política i cultural present?

Ll. G.: Jo recorde aquella manifestació magnífica de la primera celebració del 9 d'Octubre que li comentava al meu nebot Manuel Sanchis Guarner que allò prometia molt. A l'endemà *Las Provincias* ja en parlava de "conya" i mala llet, i han anat enverinant-ho, enverinant-ho fins arribar, després de tants anys d'UCD a resultats com els de "la Cabanes".

No sóc optimista perquè el PSPV-PSOE ha anat tombant el valencianisme, pensant, segurament, que electoralment els convenia: fixeu-vos en el que li han fet al pobre Manolo Girona, a això no hi ha dret! A nivell cultural hi ha coses que corren i prou. Ho veig molt difícil. El futur no està assegurat si no vénen noves generacions, i les ara joves generacions han estat capolades per la UCD.

A. P.: Molt optimista, jo sóc molt optimista perquè malgrat tot les coses van fent-se, van eixint. Tot depèn d'eixa massa tan gran d'estudiants que és la que influirà. El futur sou vosaltres, en les vostres mans està el que el moviment s'aferme i prospere. Però no cap dubte que allò que no convinga el temps s'encarregarà de suavitzar-ho o de desvirtuar-ho per complet.

A. S.: Veig amb bons ulls la figura de Felipe González. A Joan Lerma en canvi el veig mancat de carisma. Els polítics d'ara ja no demostren la sensació de confiança que donaven els de la meua època. El moment cultural present el veig ple d'esperança.

E. S.: Esplendorosa, comparant-la amb la meua època. Jo pense que el futur està assegurat: la cultura s'imposarà a la ignorància.

E. V.: Plena de greus dubtes i alhora d'esperances.

BIBLIOGRAFIA

ADLERT NOGUEROL, M.:

- "La literatura valenciana com a excepció i com a normalitat", dins la revista *Ariel*, Barcelona, gener de 1951, pp. 29-30.

- "L'actual literatura catalana al País Valencià", dins *Homenatge a Carles Riba en complir 60 anys*, Barcelona, 1954.

AGRAMUNT LACRUZ, F.:

- "La Sala Blava, núcleo de la vanguardia artística valenciana de los años treinta", dins *Címal*, 19-20, València, 1983, pp. 19-24.

AGUILO LUCIA, Ll.:

- *Las elecciones en Valencia durante la Segunda República*, València, 1974.

- *L'Autonomia*, València, 1982.

ALMELA I VIVES, F.:

- "Cincuenta años de la literatura valenciana", publicat al diari *Levante* (2-I-51) dins l'article col·lectiu "La literatura en Valencia durante la primera mitad del s. XX". Es va publicar després en opuscle l'article d'Almela i Vives.

ALVAREZ, A.:

- "El problema nacional a 'Nueva Cultura'", *Argumentos*, núm. I, 1971, pp. 185-190.

ANDRES ESTELLES, V.:

- "Pròleg" a Carles Salvador: *4 elogis i 4 cues*, València, 1973, pp. 5-10.

AZNAR I SOLER, M.:

- "Redreçament i ruptura de la cultura valenciana (1927-1936)", dins *Els Marges*, núm. 12, Barcelona, 1978, pp. 23-58.

- "La ruptura del procés de redreçament cultural al País Valencià (1936-1939)", dins *Els Marges*, núm. 13, Barcelona, 1978, pp. 3-32.

- *II Congreso Internacional de Escritores Antifascistas (1937)*. Vol. II. (*El proceso de la Inteligencia española hasta el compromiso antifascista en la Guerra Civil*), Barcelona, 1978.

- (Amb SCHNEIDER, L. M.) *II Congreso Internacional de Escritores Antifascistas (1937)*. Vol. III (*Intervenciones, Testimonios, Documentos, Adhesiones*), Barcelona, 1979.

BADIA I MARGARIT, A. M.:

- *Gramàtica catalana*, Madrid, 1962, pp. 11-52.

BLASCO ESTELLES, J. Ll.:

- *Els Estatuts del País Valencià*, Barcelona, 1977.

BLASCO LAGUNA, R.:

- Entrades "Novela", "Poesia", "Teatro", de la *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*, València, 1973, vol. VIII, pp. 18-34; vol. IX, pp. 87-93; vol. XI, pp. 145-186, respectivament.

- "El valencianisme cultural durant la Guerra Civil (1936-1939)", dins *L'Espill*, núm. 1-2, València, 1979, pp. 95-169.

- *Poesia política valenciana (1802-1938)*, València, 1979.

- "Pròleg" a Carles SALVADOR: *Poesia*, València, 1981, pp. 7-99.

CALVO ACACIO, V.:

- "El arte literario en Valencia, 1936-1939", dins *Almanaque de "Las Provincias" para 1940*, València, 1939.

COLORADO CASTELLARY, A.:

- "Artistes i intel·lectuals valencians en la República (Revistes culturals i activitat editorial a la València republicana)". *Argumentos*, núm. 1, 1974, pp. 179-183.